

פרק א'- רעיונות לרכז/ת החברתי/ת

הרכז/ת כמוביל/ה וכמנהיג/ה חברתי/ת

מאבק חינוכי משמעותי נגד גזענות דורש עבודת רוחב ועומק לאורך השנה כולה – כזו הכוללת מרכיבים שונים וערוצי פעולה מגוונים בתהליך החינוכי. מבחינה זו, החינוך החברתי מהווה הזדמנות מרכזית ביותר בחינוך נגד גזענות בבית הספר. שעות החינוך, סל התרבות, טיולים וסיורים, מועצת התלמידים, פעילויות שיא וימי ציון בבית הספר ומחוצה לו – כל אלה ועוד מהווים את תחומי האחריות של הרכז/ת החברתי/ת, והם מזמנים לה או לו את האפשרות לבצע תהליך משמעותי ומקיף של חינוך נגד גזענות.

באופן ספציפי, אנו רואים חשיבות רבה בציון היום הבינלאומי למאבק בגזענות (21/3), לרבות הקדשת שעותיים של שיעורי חינוך בשבוע הרלוונטי. אנו מזכירים שגם [משרד החינוך קורא לבתי הספר](#) לבצע פעילות לציון יום זה, כאחד מ"ימי לוח השנה האזרחיים".

ב-21 במרץ מציינים ברחבי העולם את היום הבינלאומי למען ביטול האפליה הגזעית. בתאריך זה בשנת 1960 אירע "טבח שרפויל" בדרום אפריקה, בו נהרגו שישים ותשעה בני אדם. בעיירה שרפויל התאספו אלפי מתנגדים שחורים למצעד מחאה נגד "חוקי המעבר" (pass laws), שהגבילו מאוד את חופש התנועה והעבודה של כל האזרחים הלא-לבנים, והמשטרה פתחה לעברם באש. דרום אפריקה כולה הייתה נתונה באותה תקופה תחת משטר האפרטהייד הגזעני, שהבדיל בין סוגים שונים של אזרחים על פי צבע עורם ומוצאם, שלל זכויות יסודיות מבני הגזעים ה"נחותים" והעניק זכויות-יתר לבני הגזע הלבן. בעקבות מחאות מבית ומחוץ, בוטל בסופו של דבר המשטר הגזעני והאלים בשנת 1990. לזכר טבח שרפויל, הכריזה בשנת 1966 העצרת הכללית של האו"ם על ציון היום הבינלאומי למען ביטול האפליה הגזעית בתאריך ה-21/3.

בפרק זה מוצגים קווים מנחים ורעיונות עקרוניים לפעולה עבור הרכז/ת החברתי/ת. את חלקם ניתן לאמץ כפעילות חינוכית לציון היום הבינלאומי למאבק בגזענות (שמצוין השנה במערכת החינוך ב-10/3, עקב חופשת הפסח), ואחרים מתאימים לעבודת הריכוז החברתי לאורך כל השנה. ניתן אפוא לראות בפרק זה של הערכה מסגרת לתכנית עבודה כוללת – שנתית ואף רב-שנתית – בנושא. כמו כן, בסיום הפרק תמצאו נספח מיוחד המצביע על פעילויות שמוצעות בסל התרבות של משרד החינוך אשר מאפשרות למידה חווייתית בנושא.

להתאמת הרעיונות לבית הספר שלכם ולליווי חינוכי-מקצועי, אנו ממליצים להיעזר במחלקת החינוך באגודה לזכויות האזרח. כחלק ממומחיות המחלקה בנושא זה, באפשרותנו להפנות אתכם/ן לגורמים רלוונטיים, כמו גם להנחות מפגשים והשתלמויות בתוך חדר המורים.

קווים מנחים לעבודה

- **תמיכה מוסדית**- לצורך עבודה חינוכית משמעותית בנושא הגזענות דרושות תמיכה ומחויבות מצד הצוות החינוכי והניהולי בבית הספר. גיוס גורמי מפתח אלה מעביר מסר מקיף וברור "מלמעלה" בדבר חשיבות הנושא. לפיכך מומלץ לארגן פעילויות והשתלמויות למורות/ים, ליזום ולתכנן פעילויות משותפות עם רכזיות מקצועות לימוד ולהקים ועדת היגוי וצוות מוביל ליצירת המחויבות הדרושה לתכנון ולביצוע של הפעילויות החינוכיות.
- **מעורבות תלמידים**- אזרחות פעילה, מעורבות אישית ואקטיביזם של התלמידים הינם מושגי מפתח בעשייה חברתית-חינוכית. חשוב לשתף את התלמידים באופן אקטיבי בחינוך נגד גזענות ולדרוש מהם חקירה, יצירה ויוזמה בנושא, דרך ערוצי הפעולה השונים בבית הספר. תהליכים אלו מאפשרים תחושות העצמה ומסוגלות הנובעות ממחויבות ונחישות אשר נוצרות "תוך כדי תנועה" במשך התהליך.
- **המרחב הפיזי בבית הספר**- עקרון זה משלב למעשה את שני העקרונות הנזכרים לעיל, משום שקיומם של מסרים אנטי-גזעניים במרחב הפיזי מהווה יישום של תמיכה מוסדית ומעורבות תלמידים גם יחד. עבודות תלמידים, תערוכות צילומים, כרזות או ציורים, כתבות מהעיתונות ועוד מנכיחות את החינוך נגד גזענות באופן ויזואלי ומהוות אפשרות להטמעה של הנושא בדרך נוספת, אפקטיבית ויצירתית.
- **שיתוף הקהילה וההורים**- אנו רואים בבית הספר מוסד מפתח בקהילה, בעל שליחות בקרב המעגלים החברתיים בהם הוא פועל. במקביל, כולנו יודעים כי "החינוך מתחיל בבית". שיתוף ודיאלוג עם הורי התלמידים, תושבי העיר והשכונה, יביאו להבנת הצרכים, לצד הקשיים, העולים "מהשטח", ייקחו בחשבון נקודות מבט שונות ויוכלו להביא ליצירת שותפויות חשובות במאמץ להטמעת מסרים אנטי-גזעניים, דרך המעגלים השונים בחיי התלמידים/ות.
- **תפיסת התופעה במונחה הרחב**- גזענות בת ימינו נתפסת באופנים חברתיים רחבים. לרוב אין מדובר רק בהדגשת המימד הביולוגי (המדומיין) כדרך להסתכלות היררכית על קבוצות שונות; מרכיבי החשיבה וההתנהגות הגזענית מתייחסים גם לשוניות נוספות, על רקע מין, מגדר, מוצא אתני, תרבות, דת, מעמד חברתי-כלכלי ובריאות פיזית ונפשית. החשיבות להתייחסות כוללת לתופעה היא בהעברת מסר קוהרנטי, הקושר בין תופעות הגזענות השונות, ובכך מניח בסיס משותף חשוב להבנת המימד האוניברסאלי של התופעה הכוללת, לסכנות שהיא טומנת בחובה ולהדגשת חשיבותה של יצירת תודעה הומניסטית ושוויונית עמוקה.
- **התייחסות לסוגיות רלוונטיות לבית הספר**- במקביל לחשיבות הברורה של התייחסות לתופעות של גזענות בעולם ובחברה הישראלית בכלל, ישנה חשיבות מיוחדת להתייחסות כנה ואמיצה לזהויות ושונויות המתקיימות בתוך האקלים הבית ספרי הספציפי. בכל בית

ספר ישנו מגוון אנושי, ברמות שונות, שעלול לספק פתח להתייחסות סטריאוטיפית ומפלה כלפי תלמידים/ות מסוימים/ות. חינוך נגד גזענות הנוגע ומדגיש נקודות אלו יהווה הזדמנות לשיח סביב זהות ושונות בתוך בית הספר ויאפשר פיתוח מודעות והעצמה של תלמידים משני צידי המתרחס – של הפוגעים/ות ושל הנפגעים/ות כאחד.

- **עבודת הכנה ועיבוד** - הצפת סוגיות של גזענות כרוכה במימדים טעונים ולעיתים אף נוקשים, קוגניטיבית ורגשית. אנו רואים חשיבות יתרה ל"פתיחה" ו"סגירה" יסודיות של פעילויות חינוכיות בנושא. מומלץ מאוד לקיים מפגשי הכנה ומפגשי עיבוד עם התלמידים סביב פעילויות כגון תערוכות וסיורים העוסקים בתופעה, כמו גם סביב מפגשים של התלמידים/ות עם "האחר".

אפשרויות ורעיונות לפעולה

א. "שעת מחנך" כהזדמנות לדיון אקטואלי-

באופן טבעי, אנו רואים במחנכים ובמחנכות גורמי מפתח בחינוך נגד גזענות. שעות המחנך/ת השבועיות מאפשרות התמודדות מעמיקה, לאורך זמן, בהיבטים שונים של התופעה. [בתכנית הליבה לשעות החינוך](#) לגילאי על יסודי ובתכנית [מפתח הליב](#) לגילאי יסודי ישנה התייחסות ברורה למושגים רבים הקשורים לתופעת הגזענות. מומלץ במיוחד לנתח מקרים אקטואליים של גזענות, כפי שבאים לידי ביטוי לצערנו ביומיום של החברה, בישראל ובעולם. פעמים רבות נעשה בהקשר זה שימוש באסטרטגיה של "הרחקת עדות" – מתודה זו טובה ואפקטיבית, אך חשוב שהתלמידים יבינו את התופעה בהקשרים מקומיים, הקרובים יותר לעולם. במדור "שעת אקטואליה" באתר מחלקת החינוך של האגודה לזכויות האזרח ישנן הצעות שבועיות לדיון כיתתי מסוג זה.

ב. פעילויות חברתיות בתוך בית הספר-

- **ציון ימי שנה וטקסים** - לאורך שנת הלימודים ישנם [מועדי זכויות אדם שונים](#), המצוינים בישראל ובעולם. (ראו נספח ב'). דוגמאות לימים מרכזיים כאלו הינן יום השנה הבינלאומי למאבק בגזענות (21/3), יום זכויות האדם הבינלאומי (10/12), יום האישה הבינלאומי (8/3) ועוד. ימי שנה כאלו מאפשרים עיסוק בנושאים אקטואליים וקיום טקסים ופעילויות מיוחדות לציון היום בין כותלי בית הספר. מומלץ לשלב נאומים מצד ראשי רשויות מקומיות, נציגות משרד החינוך ומנהליות בית הספר על מנת ליצור דה-לגיטימציה מוסדית לגזענות. כמו כן, ניתן לשלב תכנים של חינוך נגד גזענות גם בימי ציון אחרים לאורך השנה, לדוגמא בהקשר של חגים, יום הזיכרון לשואה, יום המשפחה ועוד.
- **פאנלים והרצאות** - קיום רבי שיח או הרצאות בשילוב מומחיות שונות, יוצרים ונשות רוח, חוקרות מהאקדמיה ואישי ציבור עשויים לתת מבט מעמיק וייחודי על היבטי התופעה השונים. דוגמאות לנושאים לרבי שיח: "גזענות בספורט", "גזענות ברשתות חברתיות" ועוד. כמו כן, סיפורים אישיים של נפגעות/ות גזענות יכולים להוות עדות חזקה לחומרת התופעה ולחשיבות המאבק נגדה. גם סיפורי הצלחה חשובים בהקשר

זה. בחלק האחרון של פרק זה תמצאו פעילויות מומלצות שניתן לקיים בין כותלי בית הספר, מתוך סל התרבות המוצע על ידי משרד החינוך.

- **“יום שיא” בית ספרי** - ניתן לקיים יום שיא שיוקדש לחינוך נגד גזענות. יום כזה יכול לכלול תחנות שונות ובהן: צפייה בסרט או אירוע אמנותי אחר, קיום הרצאה או פאנל, הקמת תערוכת תלמידים והעברת שיעורים מיוחדים בכיתות דרך תחומי הלימוד השונים. מומלץ מאוד שתלמידים ייקחו חלק פעיל בהכנת יום כזה (ראו סעיף “פרויקטים ותערוכות תלמידים” בתוך סעיף ד’ מטה).
- **הזמנת נציג/ות הקהילה והורים** - ניתן לגייס את הקהילה המקומית וההורים למשימה ולהזמין להשתתף בפאנל שעוסק בנושא או להרצות בכיתות. ניתן למשל לקיים כנס שמערב גורמים בקהילה, הורים ואישי/נשות ציבור, שישוחחו על ההתמודדות עם גילויי גזענות ועל סוגיות שרלוונטיות לקהילה המקומית בה פועל בית הספר.
- **פעילויות בשיתוף רכז/ות מקצועות לימוד** - ניתן לקיים ימי שיא “מקומיים”, על פי מקצועות לימוד שונים, כמו גם פרויקטים נוספים הקשורים לתחום הלימוד הספציפי. דוגמאות: תחרות חיבורים בשפות, תוצרים של תלמידי אמנות, הצגת סרטונים ותחקירים של תלמידי מגמות תקשורת/קולנוע, עבודות מחקר במדעי החברה וכן הלאה.

ג. פעילויות חברתיות מחוץ לבית הספר -

- **סיורים** - ניתן לקיים סיורים ייעודיים שיעסקו בתופעות ספציפיות של גזענות במקומות שונים בארץ. מומלץ להיעזר במדריכים/ות של ארגוני חברה אזרחית המתמחים בגזענות ולשמוע עדויות של תושבים/ות. במקרה של סיור כזה כדאי לקיים פעילויות הכנה ועיבוד לסיור.
- **טיולים** - גם במהלך טיולים שנתיים “רגילים” ניתן לשלב תכנים של חינוך נגד גזענות ולערוך את הטיול או חלקים ממנו מנקודת מבט חברתית ואנטי-גזענית. ניתן לערוך ביקור במוזיאון/תערוכה, לסקור תופעות של גזענות באזור בו מתקיים הטיול ולקיים פעילויות בנושא שהתלמידים עצמם יכינו לקראת היציאה לטיול.
- **השתתפות בכנסים** - כחלק מתהליך הלמידה, ניתן להגיע עם התלמידים/ות לכנסים וימי עיון העוסקים בנושא או לצפות בדיונים רלוונטיים הנערכים בוועדות הכנסת השונות. גם כאן מומלץ להכין את התלמידים לפני ההשתתפות ולברר את עמדותיהם בנושא לאחר מכן.
- **סמינרים ומפגשים** - ניתן לקיים מפגשים לאורך השנה או סמינרים מרוכזים בהם יש אפשרות דיאלוג עם קבוצות תלמידים שונות וביצוע שיתופי פעולה בין בתי ספר וקבוצות תלמידים. דוגמא לכך ניתן למצוא במפגשי דיאלוג בין תלמידים יהודים וערבים שמתקיימים בבית ספר לשלום של נווה שלום, או בתכנית המפגשים של גבעת חביבה.
- **פעילויות תרבות ואמנות** - ניתן להפנות משאבים לפעילויות תרבות, המהוות את אחד התחומים האפקטיביים והחוויתיים ביותר שבאחריות הרכז/ת החברתית. רעיונות

לפעילויות ניתן למצוא בסל התרבות של משרד החינוך (ראו נספח א'), אך לא רק. חשוב להדגיש, שקיימות עוד הרבה פעילויות אפשריות אחרות, לרבות ברמה הקהילתית המקומית. על כך ניתן לברר דרך ארגוני תרבות, תיאטראות מקומיים ועוד.

- **פעילות חברתית בקהילה** - מומלץ ליזום פעילויות נגד גזענות מחוץ לבית הספר, בתיאום עם הרשות המקומית וארגונים שונים בקהילה. רעיונות אפשריים: צביעת קיר עם סיסמאות נגד גזענות, תיעוד גילויי גזענות ובקשה מהגורמים הממונים לבדוק ולטפל במקרים שנמצאו, קיום שיתוף פעולה חינוכי עם תנועות נוער ומתנ"סים ועוד.

ד. מעורבות תלמידים

- **מחויבות אישית** - מעורבות קהילתית/בגרות חברתית - ניתן להכווין את התלמידים למקומות בהם יש עיסוק בסוגיות של גזענות, אפליה או הדרה במסגרת ההתנדבות הקהילתית. כמו כן, כתיבת עבודות הסיכום יכולה לכלול מרכיב של חינוך נגד גזענות, במידה שהנושא קשור לפרויקט אותו ביצעה התלמיד/ה. המרכיב ההתנסותי המובנה במחויבות האישית מאפשר הטמעה בלתי אמצעית של חשיבות המאבק בגזענות, כמו גם רפלקציה וחקר של הסיבות וההשלכות של תופעות גזענות ספציפיות. ליווי מתאים של רכז/ת המחויבות האישית, אשר ת/ידע להאיר נקודות שונות הקשורות לגזענות מתוך העבודה המעשית, ישלים את המהלך ויאפשר תהליך יסודי ביותר של חינוך נגד גזענות.
- **מועצת תלמידים** - ניתן להכווין את פעילות המועצה לעיסוק בגזענות ובחינוך נגד גזענות. דוגמאות לפעילות מועצת תלמידים בנושא: בחירות למועצה המאפשרות ייצוג של מגוון התלמידים; קיום דיונים בקרב חברי וחברות המועצה לעידוד המודעות לנושא בקרבם; יוזמה של פעילויות נגד גזענות בבית הספר בהובלת המועצה.
- **פרויקטים ותערוכות תלמידים** - מומלץ לקיים תערוכות צילום, ציור או כרזות של תלמידים בנושאי גזענות ולהציגן במסדרונות בית הספר. ניתן להקדיש פינה קבועה בבית הספר עם תוצרים מתחלפים של תלמידים בנושא. פעילויות מסוג זה מייצרות נראות למסר ומוסיפות לו מימד חשוב. כמו כן, ניתן לקיים פרויקטים וירטואליים הדורשים את מעורבות התלמידים, כגון: העלאת סטאטוסים בפייסבוק נגד גזענות ביום הבינלאומי, יוזמה של עצומות תלמידים להעלאת מודעות למאבק אנטי-גזעני מסוים, יצירת סרטונים בנושא והפצתם ברשת. פרויקטים ותערוכות תלמידים עשויים להתאים במסגרת תחומי תוכן ייעודיים כגון תקשורת, קולנוע ואמנות, אך ניתן גם לשלבם במסגרת כללית ולא תחת תחום לימוד ספציפי.
- **תקשורת בית ספרית** - בבתי ספר בהם יש תחנת רדיו או עיתון בית ספרי ניתן לעסוק בנושא הגזענות בצורה יצירתית. לדוגמא, ביום הבינלאומי נגד גזענות ניתן לקיים יום שידורים מיוחד בו ינוגנו שירים עם מסרים אנטי-גזעניים של יוצרים הידועים כאקטיביסטים בנושא. ניתן גם להוציא מהדורת עיתון מיוחדת לציון היום, שתעסוק בתופעה. כמו כן, ניתן לעודד תלמידים (וגם מורות/ים) להציע כתבות העוסקות בהתמודדות חינוכית עם גזענות לפרסום בעיתונות מקומית.

נספח א': פעילויות מוצעות מתוך סל התרבות

להלן פעילויות תרבות מומלצות מתוך אתר סל התרבות הארצי של משרד החינוך והחברה למתנ"סים. חשוב לציין כי רשימה זו היא חלקית ביותר, אך מספקת מידע בנוגע לפעילויות מז'אנרים שונים, אשר מאפשרות הטמעה של מסרים חינוכיים נגד גזענות. חשוב להדגיש, שקיימות עוד הרבה פעילויות אפשריות מחוץ לסל התרבות, לרבות ברמה הקהילתית-מקומית. על כך ניתן לברר דרך ארגוני תרבות, תיאטרות מקומיים ועוד. יש לציין, כי ההפניה לפעילויות המוצעות מתבססת על המלצת הגורמים המרכזיים במשרד החינוך ובחברה למתנ"סים, ולא דווקא על סמך השתתפות כותבי/ות ערכה זו בפעילויות אלו.

גילאי יסודי

מפגש עם סופרים/ות:

- [תמר ורטה זהבי](#)
- [שהם סמיט](#)
- [לאה איני](#)
- [תמי שם טוב](#)

קולנוע:

- [צ'ארלי צ'פלין/ סיגל ורדי](#)
- [בוקר טוב ישראל/ אמיר הר-גיל](#)

אמנות פלסטית:

- [מושיק לוין](#)
- [מאיר טאטי](#)
- [דוראר בכרי](#)
- [אניסה אשקר](#)

מחול:

- [שני עולמות/ אמנון וגיל דמתי](#)

תיאטרון:

- [שכנים/ תיאטרון מופע](#)
- [אח אח בוס טראח/ תיאטרון ערבי-עברי](#)

גילאי על-יסודי

מוסיקה:

- אנסמבל מזרח-מערב
- במקום לבכות- שרים

קולנוע:

- שלום כיתה ב' / נטע לוי
- שבלול במדבר/ עודד לשם-אדומי
- ההרוג ה-17/ דוד אופק
- הטיול הפנימי/ רענן אלכסנדרוביץ'
- מסעות ג'יימס בארץ הקודש/ רענן אלכסנדרוביץ'
- סרטים סאטיריים קצרים/ יוסי עטיה ואיתמר רוז
- גזענות ודעות קדומות/ סינמטק ירושלים
- גשר על הוואדי/ ברק ותומר הימן
- מתמורפוזה/ נטע לי בראון
- לאהוב את סופיה/ אוהד יתח
- רדוף/ מנחם רוט
- התלין/ נטע לי בראון ואביגיל שפרבר

אמנות פלסטית:

- בעז ארד
- מגדר ודימויי נשים/ אריאלה פלוטקין
- צילום פוליטי/ גיא רז
- עבד עאבדי
- נורית שרת
- דור גז

תיאטרון:

- האומר כן / האומר לא/ קבוצת התיאטרון רות קנר
- סמיר ויונתן/ חני עמותה לקידום תיאטרון מובחר
- מועדון הקופים הירוקים

מפגשים עם סופרים/ות ומשוררים/ות:

- תמר ורטה-זהבי

- [רוני סומק](#)
- [אלונה פרנקל](#)

נספח ב': מועדי זכויות אדם המהווים הזדמנות לחינוך נגד גזענות

- [יום השלום הבינלאומי - 21/9](#)
- [יום בריאות הנפש - 10/10](#)
- [הזיכרון לטבח בכפר קאסם - 29/10](#)
- [יום הסובלנות הבינלאומי - 16/11](#)
- [יום הילד הבינלאומי - 20/11](#)
- [היום הבינלאומי למאבק באלימות נגד נשים - 25/11](#)
- [יום ביטול העבדות - 2/12](#)
- [יום האנשים בעלי המוגבלויות - 3/12](#)
- [יום זכויות האדם הבינלאומי - 10/12](#)
- [יום המהגר הבינלאומי - 20/12](#)
- [יום השואה הבינלאומי - 27/1](#)
- [יום האישה הבינלאומי - 8/3](#)
- [היום הבינלאומי לביטול האפליה הגזעית - 21/3](#)
- [היום הבינלאומי נגד הומופוביה - 17/5](#)
- [יום הפליט - 20/6](#)